

Eesti õpilaste finantskirjaoskus
PISA 2012 uuringu tulemused

Leonore Riitsalu

Andmeanalüüs: Kristina Lindemann ning Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD)

Keeletoimetaja: Tiina Matsulevitš

Tallinn 2014

Sisukord

1. Mis on finantskirjaoskus?	3
1.1 Finantskirjaoskus Eestis	4
1.2 Finantsharidus koolis	5
2. Finantskirjaoskus PISA 2012 uuringus	7
3. Tulemused	10
3.1 Rahvusvaheline võrdlus	10
3.2 Seos matemaatika ja lugemise testi tulemustega	12
3.3 Soolised erinevused ja sotsiaalse tausta mõju	13
3.4 Õpilaste kogemused, hoiakud ja käitumine rahaasjades	16
3.5 Võrdlus teiste finantskirjaoskuse uuringute tulemustega	19
Kokkuvõtte ja soovitused	21
Allikad	23

1. Mis on finantskirjaoskus?

Finantskirjaoskus on lahti seletatud Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programmis aastateks 2013-2020 kui „rahaasjades arukate otsuste tegemiseks vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud ning nendele tuginev käitumine“ (Rahandusministeerium 2013). Kooliealise kontekstis tähendab see näiteks otsustamist, kas kulutada taskuraha kohe meelepärase peale või koguda mõne suurema ostu jaoks ehk lükata tarbimine edasi ja hoopis raha säästa. Või vastupidi, otsustada tarbida tulevaste sissetulekute arvelt ehk raha laenata. 15-aastasele saavad laenuandjateks olla pereliikmed või sõbrad. Need valikud eeldavad oma rahaasjade läbimõtlemit ja teadlike otsuste tegemist.

PISA 2012 uuringus kasutatud definitsioon (vabatõlge):

Finantskirjaoskus on rahaasjade ja nendega seotud riskide teadmine ja mõistmine, motivatsioon ja kindlus neid teadmisi erinevates olukordades hästi kasutada parandamaks isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldamaks majanduselus osalemist.

(Financial literacy is knowledge and understanding of financial concepts and risks, and the skills, motivation and confidence to apply such knowledge and understanding in order to make effective decisions across a range of financial contexts, to improve the financial well-being of individuals and society, and to enable participation in economic life) (OECD 2014).

Finantsharidus on sisuliselt finantskirjaoskuse parandamise protsess. OECD definitsioon vabatõlkes:

Finantsharidus on protsess, mille käigus tarbijad täiendavad oma teadmisi finantsteenustest ning läbi info, juhendamise ja/või nõustamise arendavad oskusi ja kindlust teadvustamaks riske ja võimalusi rahaasjus, tegemaks teadlikke valikuid, teadmaks võimalusi abi saamiseks ja tegutsemaks muul moel oma rahalise heaolu suurendamiseks.

(Financial education is the process by which financial consumers/investors improve their understanding of financial products and concepts and, through information, instruction and/or objective advice, develop the skills and confidence to become more aware of financial risks and opportunities, to make informed choices, to know where to go for help, and to take other effective actions to improve their financial well-being) (OECD 2005).

Kõrge finantskirjaoskuse tasemega inimene planeerib oma rahaasju nii lühi- kui pikaajalises perspektiivis, seab endale eesmärged ja valib nende saavutamiseks sobivaid finantsteenuseid või investeerimisviise, leiab objektiivset infot arukate otsuste tegemiseks või probleemide lahendamiseks, suudab makseraskusi ennetada ja ootamatu väljamineku või sissetulekute vähenemisega toime tulla. Korras rahaasjad aitavad enesekindlalt majanduselus ja ühiskonnas kaasa lüüa. Samuti annavad hästi korraldatud rahaasjad suurema valikuvabaduse, näiteks ei ole kolme kuni kuue kuu palga ulatuses sääste kõrvale pannud inimene nii suures sõltuvuses igakuisest palgast kui sääste mitteomav inimene.

Finantskirjaoskus, või Eestis sünonüümina kasutusel olev rahatarkus, on varasemast olulisemaks muutunud. Inimesel on võimalik valida paljude erinevate finantsteenuste vahel, teenused on interneti vahendusel kergemini kättesaadavad. Finantsteenuste tingimuste mõistmine ja oma vajadustele vastava pakkumise leidmine eeldab aga teadmisi terminoloogiast ja teenuste olemusest. Vastutus

pensionipõlveks rahaliselt valmistuda on inimeste endi kanda varasema üksnes riiklikule pensionile toetumise asemel. Selle eelduseks on isiklike ja pere rahaasjade planeerimine nii lühi- kui pikaajalises perspektiivis ja oma eesmärkide saavutamiseks sobivate finantsteenuste kasutamine. Veerand Eesti elanikest arvab, et pensioniks peaks hakkama rahaliselt valmistuma vanuses 20-29, 7% et veelgi varem (Saar Poll 2012). Kõigil tänastel õpilastel tuleb 18-aastaselt liituda kohustusliku pensionifondi ehk II sambaga (Pensionikeskus 2014). Hea oleks, kui valiku teeks noor ise, mitte ei lepiks loositahtel valituks osutunud fondiga. Selles vanuses on aga pensioniiga nii kaugel tulevik, et täna tehtud otsuste konkreetseid tagajärgi oma pensionipõlves on raske ette hinnata. Käitumisökonomika eksperdid on tõestanud, et inimestel on raske teha otsuseid, millele ei saa kiiret tagasisidet ja käegakatsutavaid tulemusi, pigem jäetakse otsus tegemata ja lepitakse sellega, mis neile vaikimisi määratakse (Riitsalu 2013). Pikas perspektiivis võib aga tegemata jäetud otsus rahaliselt kahjulik olla.

1.1 Finantskirjaoskus Eestis

PISA 2012 uuring hindas esmakordselt 15-aastaste õpilaste finantskirjaoskuse taset, sellist rahvusvahelist uuringut pole varem läbi viidud, samuti pole Eestis varem selle vanuseastme finantskirjaoskuse uuringuid korraldatud. 2011. aastal ehk aasta enne PISA testi toimunud Danske Banki 10-15-aastaste finantsteadlikkuse uuringus (YouGov 2011) ei toodud 15-aastaste tulemusi eraldi välja, seetõttu ei saa ka neid tulemusi PISA testi tulemusega võrrelda.

Eesti osales rahvusvahelises OECD täiskasvanute finantskirjaoskuse võrdlusuuringus ka 2010. aastal, milles osales 14 riiki¹ ning valimis olid 18-74-aastased inimesed. Eesti elanikud olid teadmiste võrdluses teisel, käitumiselt aga viimasel kohal (Atkinson ja Messy 2012). Lapsed õpivad vanemate kogemustest, kui aga vanemate finantskirjaoskuse tase pole väga kõrge, ei saa ka lapsed kodust heal tasemel rahatarkust kaasa.

Eestis toimusid Finantsinspektsiooni ja Rahandusministeeriumi tellimusel üleriigilised täiskasvanute finantskirjaoskuse kvantitatiivuuringud 2006, 2009, 2010 ja 2012 aastal. Viimase uuringu viis läbi agentuur Saar Poll Tarkade Otsuste Fondi toel. 2013. aastal uuris eestlaste säästmiskäitumist Poliitikauuringute Keskus Praxis (Nestor jt 2013), mitme kitsama finantskirjaoskuse teema osas on küsitlusi korraldanud Konjunktuuriinstituut ja Swedbank Erasikute Rahaasjade Teabekeskus.

2012. aasta uuringu andmetel planeeritakse oma rahaasju peamiselt palgapäevast palgapäevani, iga kolmas inimene (30%) tuleks peamise sissetulekuallika kaotuse korral toime vähem kui ühe kuu. Pikaajalise planeerimisega tegelevad Eesti elanikud vähe. Vaid 7% planeerib aasta ja 4% mitu aastat ette. Üle pooltel vastanutest oli sääste, kuid kogutud rahalt teenis intressi vaid 37% sääste omanud inimestest. Raha hoitakse peamiselt sularahas või arveldusarvel. Investeerinud olid uuringule eelneva aasta jooksul vaid paar protsenti vastanuist. Üheks põhjuseks võib olla soovimatus riskida, 82% pole nõus investeerimisel mingeid riske võtma. Teiseks põhjuseks võib olla liitintressi vähene mõistmine, selle olemust teadis 40% inimestest (Saar Poll 2012).

Hoiakute ja käitumise muutmine on pikaajaline protsess, mis eeldab erinevate osapoolte süstemaatilist koostööd. Selleks oli 2014. aastaks loodud või loomisel riiklik finantskirjaoskuse strateegia enam kui 45 riigis (OECD 2014). Eestis jõustus 2013. aasta juunis „Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013-2020“.

¹ Osalesid Armeenias, Tšehhis, Eestis, Saksamaal, Ungaris, Iirimaa, Malaisias, Norras, Peruu, Poolas, Lõuna-Aafrikas, Vabariik, Suurbritannias, Albaanias ja Briti Neitsisaared. (Atkinson ja Messy 2012)

Programmi eesmärgid (Rahandusministeerium 2013):

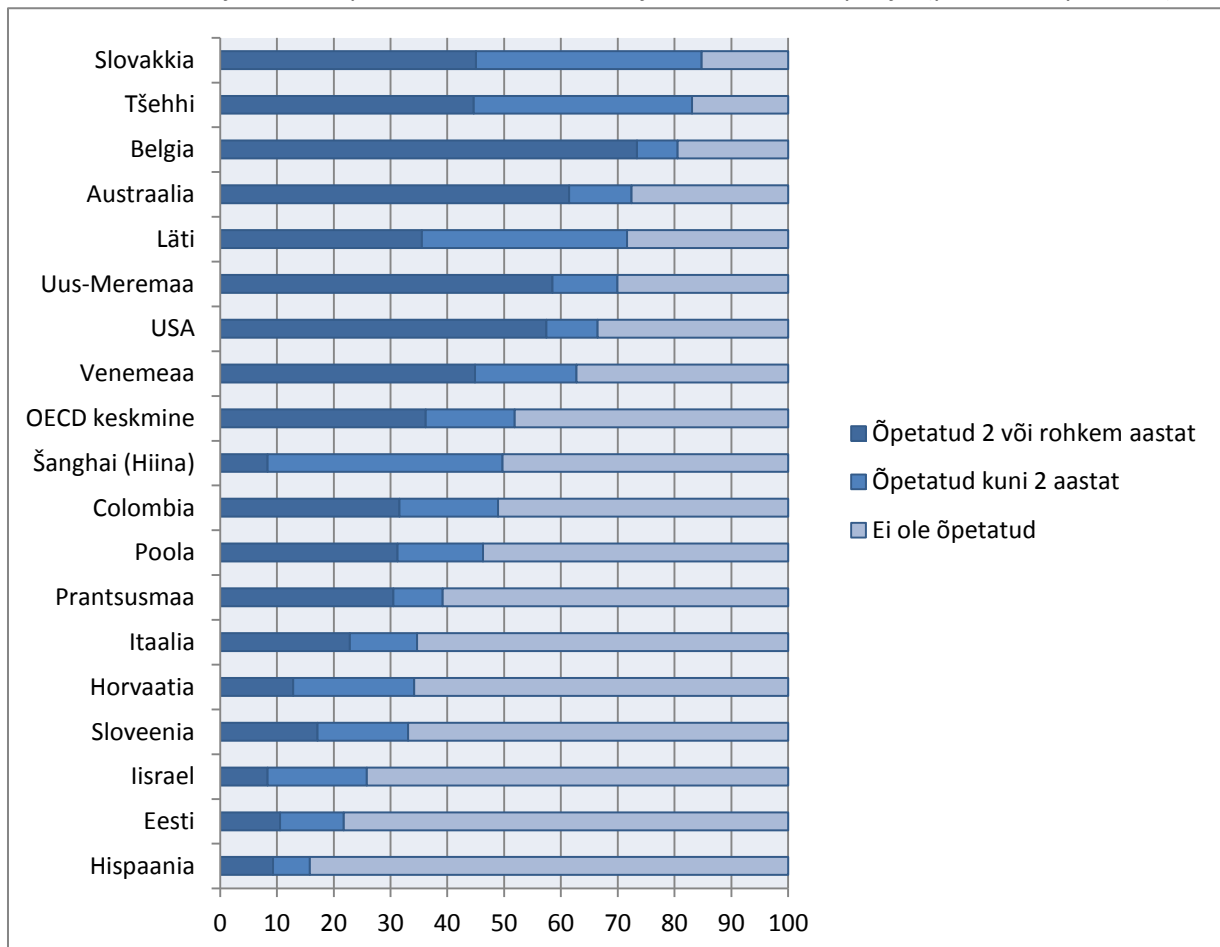
- Inimesed teadvustavad rahaasjade planeerimise vajalikkust ja nende hoiakud toetavad arukate finantsotsuste langetamist.
- Inimesed saavad aru finantsteenustest ja oskavad nende abil oma rahaasju igas eluetapis korraldada.
- Finantsteenuseid pakutakse vastutustundlikult.

Programmi üheks oluliseks sihtrühmaks on kooliealine elanik. Seni on lisaks õpetajatele jaganud neile finantsharidust erinevate koolituste ja konkursside kaudu Finantsinspeksioon, Eesti Pangaliit, NASDAQ OMX Tallinna börs, Eesti Pank, Haridus- ja Teadusministeerium ning Rahandusministeerium. Näiteks 2011. aasta alguses jagati tasuta kõigile koolidele „Finantsaabits. Rahaasjade korraldamise käsiraamat“, koostajaks Villu Zirnask Finantsinspeksiooni ja Tallinna börsi materjalide põhjal ning toetusel, raamatud jagas koolidesse Haridus- ja Teadusministeerium (Minuraha 2011).

2013. aastal ehk enne riikliku programmi rakendumist ja pärast PISA uuringu toimumist valmisid Finantsinspeksiooni, Eesti Pangaliidu, NASDAQ OMX Tallinna börsi, Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Eesti Majandusõpetajate Seltsi koostöös ja ühisel rahastamisel meetoodilised finantskirjaoskuse õppematerjalid 14 õppeaine ja kõigi üldhariduskooli vanuseastmete jaoks (Koolielu 2013).

1.2 Finantsharidus koolis

Joonis 1. Finantskirjaoskuse õpetamine koolides, koolijuhtide küsitluse põhjal (protsenti õpilastest)

Allikas: OECD 2014

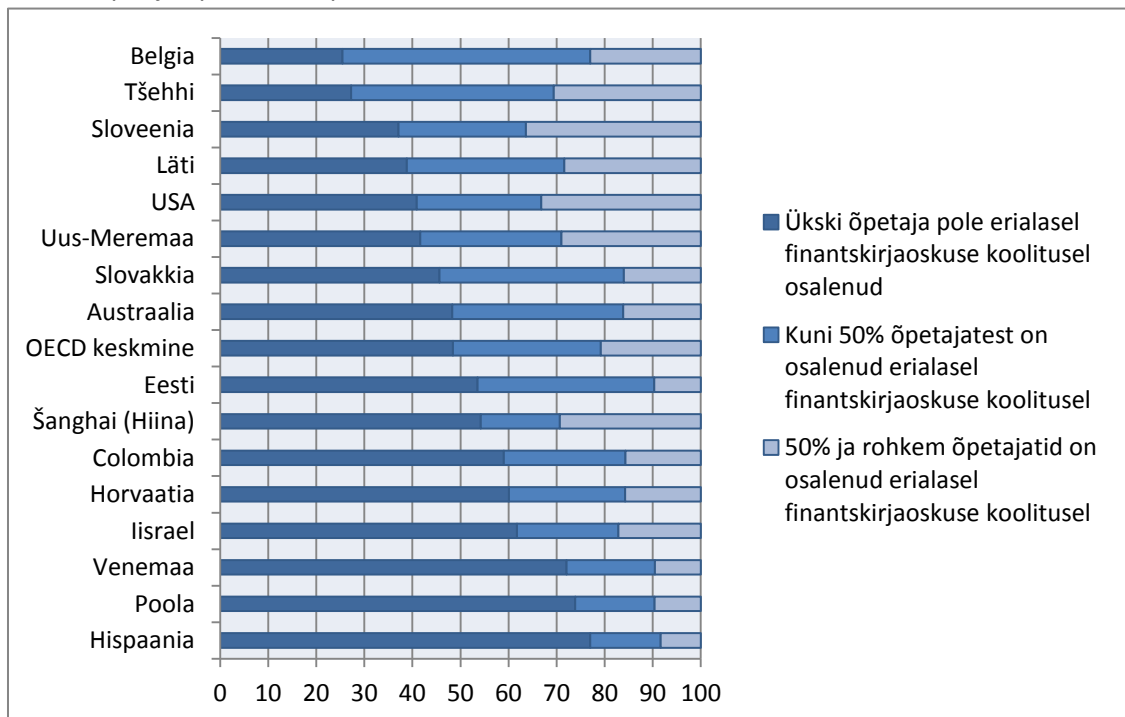
PISA 2012 testi koolijuhtide küsimustiku vastustest selgus, et 78% Eesti õpilastest ei ole koolis finantsharidust saanud (vt Joonis 1). Rohkem on koolis finantsharidusega jäänud vaid Hispaanias (84%, OECD 2014).

Väga vähestes riikides on finantsharidus õppekava osa, selle õpitulemusi ei hinnata regulaarselt praktiliselt üheski riigis (OECD 2014). Finantskirjaoskust kui olulist oskust eluga toimetulekuks ei õpetata seetõttu ühtlasel tasemel, pigem sõltub see konkreetsest koolist ja õpetajast. Nii on ka Eestis tublisid õpetajaid, kes on palju aastaid oma tundides rahatarkust jaganud, hoolimata kvaliteetsete õppematerjalide nappusest ja otsese kohustuse puudumisest.

Eestis kehtivas õppekavas sisalduvad finantskirjaoskuse teemad ühiskonnaõpetuse ja majandusõpetuse ainekavades. PISA 2012 uuringus osalenud õppisid aga veel eelmise õppekava järgi. Uue õppekava alusel alustasid õpinguid 1., 4., 7. ja 10. klassi õpilased 2011. aastal, seega omandavad uue õppekava, sealhulgas finantskirjaoskuse teemasid 2013/2014 õppeaastal üheksandasse klassi jõudnud õpilased. PISA uuring toimus aga 2012. aastal.

Õppekavasse uute teemade lisamine on probleemiks enamikes riikides, erinevate huvigruppide surve on suur, kuid õppekavad kipuvad olema niigi pingelised ehk pole võimalik midagi ära jätmata juurde lisada. Lisaks ajanappusele on probleemiks ka kvaliteetsete, erapooletute õppematerjalide ja õpetajate täiendkoolituse vähesus. PISA 2012 koolijuhtide ankeedis küsiti, kui suur osa õpetajatest on finantskirjaoskuse täiendõppe läbinud. Koolijuhtide sõnul on neid õpilasi Eestis vaid kümnendik, kelle õpetajatest üle poole on läbinud viimase aasta jooksul erialase finantskirjaoskuse koolituse. Üle poole on õpilasi, kelle ükski õpetaja pole 12 kuu jooksul erialasel finantskirjaoskuse koolitusel osalenud.

Joonis 2. Viimase 12 kuu jooksul erialase finantskirjaoskuse koolituse läbinud õpetajad, koolijuhtide vastuste põhjal, protsenti õpilastest

Allikas: OECD 2014

2. Finantskirjaoskus PISA 2012 uuringus

2012. aasta finantskirjaoskuse test oli vabatahtlik lisavõimalus kõigile PISA põhiuuringus osalenud riikidele. Järgmine sarnane uuring toimub 2015. aastal. Eesti siis finantskirjaoskuse testis ei osale.

2012. aastal mõõdeti PISA uuringu abil 15-aastaste noorte finantskirjaoskuse taset kaheksateistkümnes riigis: Austraalia, Belgia, Colombia, Eesti, Hispaania, Horvaatia, Iisrael, Itaalia, Läti, Poola, Prantsusmaa Slovakkia, Sloveenia, Šanghai (Hiina), Tšehhi, USA, Uus-Meremaa ja Venemaa.

Kokku osales finantskirjaoskuse testis ligi 29 000 15-aastast noort, esindades ligi üheksat miljonit eakaaslast nimetatud riikides.

PISA 2012 Eesti valim

PISA 2012 Eesti valimisse kuulusid 1996. aastal sündinud õpilased, kes hindamise ajal olid vanuses 15 aastat ja 3 kuud kuni 16 aastat ja 2 kuud ning õppisid 7. või vanemas klassis. Põhiuuringu valimis oli 206 Eesti kooli ja 4779 õpilast, neist 50,4% olid tüdrukud ja 49,6% poisid. Ligi 21% õpilastest sooritas testi vene keeles. Osalenud koolidest olid 166 eesti õppekeelega, 37 vene õppekeelega ning 3 kakskeelsed. Osalejaid oli kõigist Eesti maakondadest.

Finantskirjaoskuse uuringus ei osalenud samad õpilased, kes PISA 2012 põhiuuringu teste tegid. Igas koolis osales põhiuuringus 35 ja finantskirjaoskuse uuringus 8 õpilast, kokku 43 õpilast (vt valimi põhjalikumalt kirjeldust Tire jt. 2013). Finantskirjaoskuse testi tegi Eestis kokku 1088 õpilast, neist 824 eestikeelses, 224 venekeelses ja 40 kakskeelses koolis (PISA 2012 andmebaas).

OECD hindab noorte finantskirjaoskust kui valmisolekut iseseisvat elu alustada ning suutlikkust omandatud teadmisi ja oskusi igapäevaelus rakendada. PISA 2012 võimaldab hinnata pakutava finantshariduse kvaliteeti, märgata kitsaskohti, seada eesmärged finantskirjaoskuse parandamiseks ja tulevaste uuringute andmete võrdluses mõõta tegevuste tulemuslikkust, võrrelda teiste riikide noorte finantskirjaoskuse tasemega ning õppida teiste kogemustest finantshariduse andmisel.

Finantskirjaoskuse test koosnes neljast umbes poole tunnisest osast. Igas testivihikus oli kaks osa finantskirjaoskuse küsimusi või ülesandeid, üks osa matemaatika ja üks osa lugemise ülesandeid. Lisaks täitsid õpilased küsimustiku endi kogemuste ja hoiakute, kodu ja kooli kohta. Koolijuhid täitsid küsimustiku kooli õpikeskkonna ja kodukorra kohta, milles uuriti ka finantshariduse pakkumist (vt Joonis 1).

Sarnaselt teiste PISA valdkondadega oli ka finantskirjaoskuse ülesannete koostamise aluseks raamistik, mis lähtus kolmest aspektist (OECD 2013):

- sisu (*content*) – teadmised rahaasjust neljas valdkonnas: raha ja tehingud, rahaasjade planeerimine ja korraldamine, risk ja tulu ning finantskeskkond;
- protsessid (*processes*) – info leidmine ja analüüsimine, hindamine ja kasutamine rahaasjus arukate valikute tegemiseks;

- kontekst (*contexts*) – olukorrad, milles teadmisi kasutatakse, alates isiklikest ja lõpetades globaalsete sündmustega. Uuringus vaadeldi järgmisi kontekste: haridus ja töö, kodu ja perekond, üksikisik ja ühiskond.

Uuringu ülesannetes kasutati fiktiivseid rahaühikuid *zedisid*. Näiteks tuli õpilastel hinnata, kui suur peaks olema tagasi saadav summa, kui toidukaupade eest kokku 38.50 zedi tasutakse 50-zedise rahatähega. Ülesandega ei tahetud hinnata õpilase arvutusoskust, seetõttu olid ette antud järgmised vastusevariandid: vähem kui 10 zedi, 10 ja 15 zedi vahel, 15 ja 20 zedi vahel või rohkem kui 20 zedi. Teises ülesandes uuriti laenu olemuse tundmist. Tegelane Andres tahtis osta ratast, jalgrattapood müüs mägilajgratast kohe välja ostes hinnaga 600 zedi, aga oli võimalik ka nende käest laenu saada, kui raha kohe nii palju polnud. Õpilaselt küsiti, kui Andres otsustab ratta laenuga osta, kui palju ta tõenäoliselt selle eest maksab – kas vähem kui 600zedi, täpselt 600 zedi või rohkem? Sama teema jätkuna küsiti, milline teenus kaitseb Andrest rahaliselt, kui jalgratas tema garaažist varastatakse – koduse vara kindlustus, reisitšekid, valitsuse võlakirjad või hüpoteek?

Lisaks valikvastustega küsimustele oli testis ka vabade vastustega küsimusi, näiteks pidi õpilane lühidalt kirja panema, mis on peamine eelis raha jagamisel erinevat liiki investeringute vahel. Ülesandes oli toodud nelja investeerimisviisi näited: hoiustamine ZedPangas, kinnisvarasse investeerimine, raha paigutamine aktsiaturule ja võlakirjade ostmine. Teises ülesandes paluti oma sõnadega kirjutada, milline on üks puhkuse eelarve koostamise rahaline eelis. Sama ülesande jätkuna mõtlesid õpilased läbi perepuhkuse eelarve.²

Tulemuste põhjal jaotati vastajad viiele saavutustasemele, kõik astmed olid sammuga 75 punkti. OECD keskmine punktisumma oli 500. Keskmise tulemuse saanud õpilane omab kõiki esimese, teise ja kolmanda saavutustaseme teadmisi ja oskusi ning on esitatud Tabelis 1 nii tasemetel 1, 2 kui 3.

Siin ja edaspidi on OECD keskmise arvutuse aluseks PISA 2012 finantskirjaoskuse uuringus osalenud OECD 13 liikmesriigi: Austraalia, Belgia, Eesti, Hispaania, Iisrael, Itaalia, Poola, Prantsusmaa, Slovakkia, Sloveenia, Tšehhi, USA ja Uus-Meremaa tulemused.

Tabel 1. Finantskirjaoskuse saavutustasemete kirjeldus

Tase	Punkti-summa	OECD keskmise alusel kuuluvad sellele tasemele	Mida sellel tasemel olevad õpilased tavaliselt teavad ja oskavad
1	326 kuni vähem kui 400	95,2%	<ul style="list-style-type: none"> - Teavad levinumaid finantsteenuseid ja nende terminoloogiat ning oskavad rahaasjus lihtsamat infot tõlgendada; - teevad vahet soovidel ja vajadustel ning oskavad teha lihtsaid igapäevased tarbimisotsuseid; - teavad rahaasjadega seotud dokumentide (nt arve) otstarvet ning oskavad teha lihtsaid rahalisi arvutusi (liitmine, lahutamine, korrutamine) olukordades, millega on ise tõenäoliselt kokku puutunud.
2	400 kuni vähem kui 475	84,7%	<ul style="list-style-type: none"> - Hakkavad kasutama oma teadmisi levinumatest finantsteenustest ja nende terminoloogiast ning oskavad kasutada nimetatud infot otseselt nendega kokku puutuvates olukordades; - teavad lihtsa eelarve pidamise väärtust ning oskavad

² Näidisülesannetega saab tutvuda SA Innove veebilehel aadressil <http://uuringud.ekk.edu.ee/est/pisa/naeidisuelesanded/finantskirjaoskuse-naeidisuelesanded-pisa-2012/>

			<p>peamiste rahaasjadega seotud dokumentide tingimusi tõlgendada;</p> <ul style="list-style-type: none"> - oskavad teha lihtsaid rahalisi arvutusi, sealhulgas jagamine ning mõistavad seoseid rahaasjus, näiteks kasutada oleva summa ja tegelike kulude vahel.
3	475 kuni vähem kui 550	61,8%	<ul style="list-style-type: none"> - Oskavad kasutada oma oskusi levinumatest finantsteenustest ja nende terminoloogiast, millega neil on kokkupuuteid; - hakkavad mõtlema oma otsuste tagajärgedele ning oskavad teha tuttavates olukordades rahaasjus lihtsaid plaane; - oskavad tõlgendada mitmesuguseid rahaasjadega seotud dokumente ning oskavad teha peamisi rahalisi arvutusi, sealhulgas protsendi arvutamine; - oskavad valida matemaatilisi tehteid igapäevaste küsimuste lahendamiseks rahaasjus, näiteks eelarve arvutused.
4	550 kuni vähem kui 625	31,6%	<ul style="list-style-type: none"> - Oskavad rakendada oma oskusi vähem levinud finantsteenustest ja nende terminoloogiast, millega puutuvad kokku täiskasvanuna, näiteks pangaarve kasutamine ja hoiuse liitintressi arvutamine; - oskavad tõlgendada ja hinnata mitmeid keerukaid rahaasjadega seotud dokumente, näiteks pangaarve väljavõtte ning selgitada vähemlevinud finantsteenuste olemust; - oskavad teha rahaasjus otsuseid, mis arvestavad ka pikaajaliste tagajärgedega, näiteks pikaajalise laenu kogukulu mõistmine ning oskavad leida lahendusi rahaasjus vähemlevinud olukordades tekkivatele probleemidele.
5	625 või rohkem	9,7%	<ul style="list-style-type: none"> - Oskavad kasutada oma oskusi paljudest erinevatest finantsteenustest ja nende terminoloogiast, millega ei pruugi oma elus niipea kokku puutuda; - oskavad analüüsida keerukaid finantsteenuseid ning võtta arvesse nendega seotud dokumentides ka otseselt mitte välja toodud asjaolusid, näiteks tehingukulud; - oskavad väga täpselt lahendada ebatavalisi olukordi rahaasjus, kirjeldada võimalikke otsuste tagajärgi ning tunnevad finantskeskkonda laiemalt, näiteks oskavad arvestada ka tulumaksuga.

Allikas: OECD 2014

3. Tulemused

3.1 Rahvusvaheline võrdlus

Osalenud 18 riigi võrdluses olid Eesti õpilased finantskirjaoskuse tasemelt auväärsel kolmandal kohal keskmise punktisummaga 529, mis on oluliselt kõrgem OECD keskmisest punktisummast (500). OECD liikmesriikidest saavutas kõrgema tulemuse üksnes Belgia. Kõrgeima punktisumma saanud Šanghaist lahutab meid aga enam kui ühe saavutustaseme jagu punkte.

Tabel 2. Finantskirjaoskuse tase riikide võrdluses

Jrk	Riik	Keskmine tulemus	Riigid, mille keskmine tulemus EI OLE statistiliselt erinev nimetatud riigist
1	Šanghai (Hiina)	603	
2	Belgia	541	
3	Eesti	529	Austraalia, Uus-Meremaa
4	Austraalia	526	Eesti, Uus-Meremaa
5	Uus-Meremaa	520	Eesti, Austraalia, Tšehhi, Poola
6	Tšehhi	513	Uus-Meremaa, Poola
7	Poola	510	Uus-Meremaa, Tšehhi, Läti
8	Läti	501	Poola, USA
9	USA	492	Läti, Venemaa, Prantsusmaa, Sloveenia, Hispaania, Horvaatia, Iisrael
10	Venemaa	486	USA, Prantsusmaa, Sloveenia, Hispaania, Horvaatia, Iisrael
11	Prantsusmaa	486	USA, Venemaa, Sloveenia, Hispaania, Horvaatia, Iisrael
12	Sloveenia	485	USA, Venemaa, Prantsusmaa, Hispaania, Horvaatia, Iisrael
13	Hispaania	484	USA, Venemaa, Prantsusmaa, Sloveenia, Horvaatia, Iisrael
14	Horvaatia	480	USA, Venemaa, Prantsusmaa, Sloveenia, Hispaania, Iisrael, Slovakkia
15	Iisrael	476	USA, Venemaa, Prantsusmaa, Sloveenia, Hispaania, Horvaatia, Slovakkia, Itaalia
16	Slovakkia	470	Horvaatia, Iisrael, Itaalia
17	Itaalia	466	Iisrael, Slovakkia
18	Colombia	379	

Märkused.

	Riigi keskmine tulemus on statistiliselt oluliselt kõrgem kui OECD keskmine
	Riigi keskmine tulemus ei erine statistiliselt oluliselt OECD keskmisest
	Riigi keskmine tulemus on statistiliselt oluliselt nõrgem kui OECD keskmine

Allikas: OECD 2014

On tähelepanuväärne, et Eesti õpilased said kõrgemaid tulemusi kui Uus-Meremaa, Austraalia ja Tšehhi õpilased, kus on finantskirjaoskuse riiklik programm vastu võetud ja/või finantsharidus riiklikku õppekavasse lisatud varem kui Eestis, samuti on neis OECD liikmesriikidest ühed laiapõhjalisemad finantskirjaoskuse edendamise programmid kõigile sihtrühmadele.³ Tõsi, Eesti keskmine punktisumma ei ole nende riikide omast statistiliselt oluliselt kõrgem, erinevus on vaid mõnepunktiline. Šanghai väljapaistev tulemus on ootuspärane, seal on finantskirjaoskus olnud õppekava osaks juba 1970.

³ Autor esindas Eestit OECD rahvusvahelises finantshariduse võrgustikus aastatel 2010-2013 ja julgeb seetõttu neile hinnangut anda.

aastast (OECD 2014), samuti olid nende õpilaste PISA 2012 matemaatika, lugemise ja loodusteaduste testi punktisummad kõrgeimad (Tire jt 2013).

Eesti õpilastest suurim osa (36%) on finantskirjaoskuse kolmandal saavutustasemel, 28% on neljandal ja 11% kõrgeimal ehk viiendal tasemel. Kõik need osakaalud on üle OECD keskmise. Madalaimal saavutustasemel on Eesti õpilasi kolm korda vähem kui OECD keskmine (vastavalt 5% ja 15%). Enim oli madalaima saavutustasemega õpilasi Colombias (56%) ning kõrgeimal tasemel õpilasi Šanghais (43%).

Tabel 3. Õpilaste osakaal saavutustasemeti

Riik	1. tasemel olevate õpilaste %	2. tasemel olevate õpilaste %	3. tasemel olevate õpilaste %	4. tasemel olevate õpilaste %	5. tasemel olevate õpilaste %
Šanghai (Hiina)	2	5	19	32	43
Eesti	5	19	36	28	11
Belgia	9	15	26	30	20
Läti	10	27	36	23	5
Poola	10	23	34	26	7
Tšehhi	10	21	33	26	10
Austraalia	10	19	29	25	16
OECD keskmine	15	23	30	22	10
Uus-Meremaa	16	18	23	23	19
Horvaatia	16	31	32	17	4
Hispaania	17	26	35	19	4
Venemaa	17	25	33	21	4
Sloveenia	18	27	31	18	6
USA	18	26	27	19	9
Prantsusmaa	19	23	30	19	8
Itaalia	22	30	32	15	2
Slovakkia	23	26	28	17	6
Iisrael	23	23	27	19	9
Colombia	56	26	13	4	1

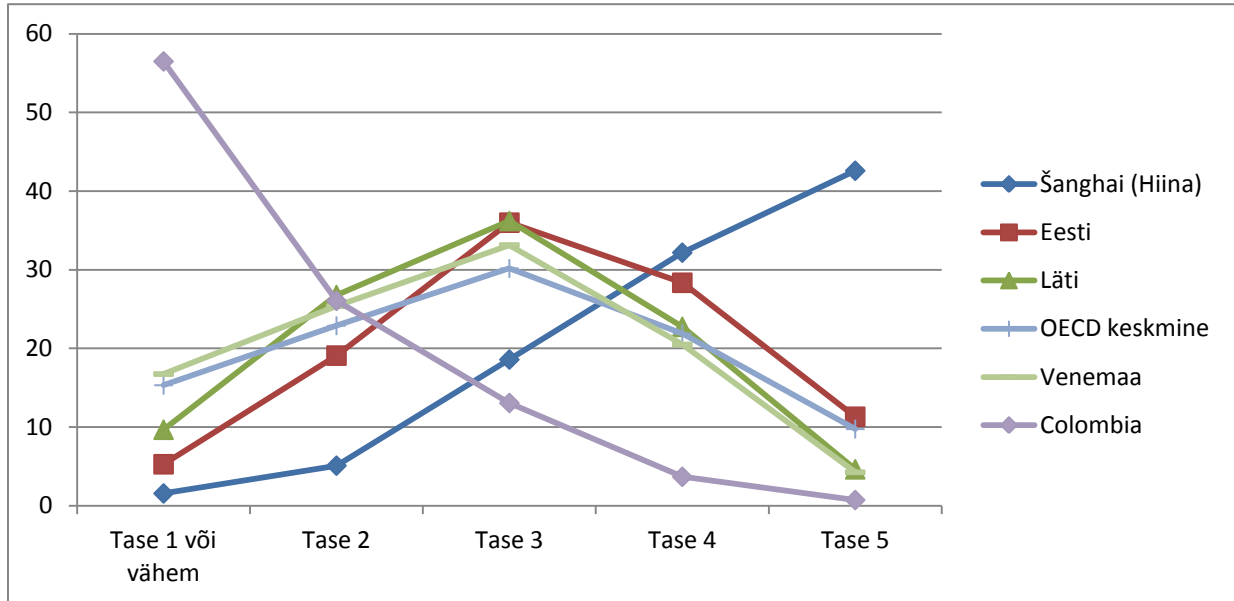
Kõige suurem osa sellel tasemel olevaid õpilasi osalenud riikide võrdluses

Kõige väiksem osa sellel tasemel olevaid õpilasi osalenud riikide võrdluses

Allikas: OECD 2014

Enamikus osalenud riikides on enim õpilasi kolmandal tasemel. Sellest erinevad oluliselt vaid Šanghai ja Colombia tulemus. Naaberriikidest osalesid uuringus Läti ja Venemaa. Ka neis riikides oli umbes kolmandik õpilastest kolmandal saavutustasemel, Eestist enam oli neis esimesel ja teisel saavutustasemel olijaid, vähem neljandal ja viimase saavutustasemel õpilasi (vt Joonis 3).

Joonis 3. Õpilaste jaotus saavutustasemetes lõikes

Allikas: OECD 2014

Eelmises peatükis näiteks toodud jalgratta laenuga ostmise ülesandes oli Eestis õigeid vastuseid 82%, kõigi osalenute keskmine oli 66%. Jalgratta varguse vastu kindlustamiseks sobivat kindlustusteenust teadis Eestis 91%, mis on samuti üle keskmise (84%). Investeerimise ülesandele teadis õiget vastust Eestis 34% õpilastest, jäädes neilt teadmistelt teiste osalenutega võrreldes keskmisele tasemele. Tulemus võib olla selgitatav investeerimisteenuste vähese kasutamisega Eestis (vt peatükk 1.1). Perepuhkuse eelarve planeerimisega tuli toime 55% Eesti õpilastest, jäädes samuti võrdluses keskmisele tasemele (PISA 2012 andmebaas). Ka see seostub täiskasvanute uuringute tulemustega, eelarvet peab Eestis 38% leibkondadest (Saar Poll 2012). Siiski on murettekitav, et ligi pooled õpilased jäid eelarve planeerimisega jänni.

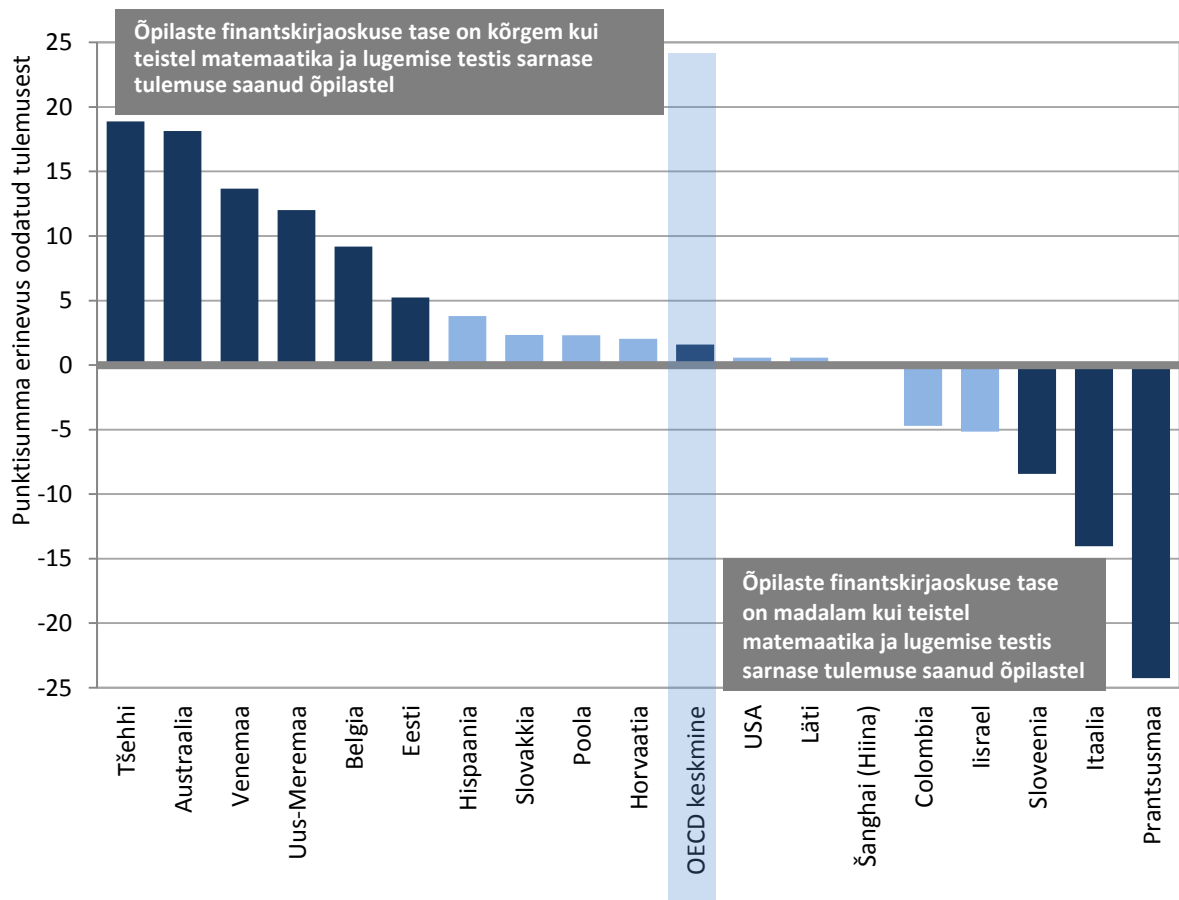
3.2 Seos matemaatika ja lugemise testi tulemustega

Eesti õpilaste finantskirjaoskuse tase on kõrgem, kui seda matemaatika ja lugemise testi tulemuste põhjal eeldada võiks (vt Joonis 4). Nii matemaatika kui lugemise testi tulemustelt olid Eesti õpilased 11ndal kohal 65st osalenud riigist (Tire jt 2013). Sarnase matemaatika ja lugemise testi tulemuse saanutest said Eesti õpilased 5 punkti kõrgema finantskirjaoskuse punktisumma (OECD 2014), vaata Joonis 4.

Ainult matemaatika testi tulemustega võrreldes, aga on OECD hinnangul finantskirjaoskuse tase oodatust madalam. Matemaatikas kõrgema taseme (saavutustase 4 või kõrgem) saavutanud Eesti õpilased said finantskirjaoskuse testis 15 punkti võrra väiksema punktisumma, võrreldes sama häid tulemusi saanud õpilastega teistes riikides (OECD 2014).

Kõrgeimale finantskirjaoskuse ja veel ühe aine saavutustasemele jõudnud õpilasi oli Eestis 9,5%, OECD keskmine näitaja on 7,9%. Sellest märkimisväärselt suurem oli Šanghai tippude osakaal – 41,2% (OECD 2014).

Joonis 4. Seos matemaatika ja lugemise saavutustasemega

Märkus. Tumesinise tulpbaga tähistatud riigid erinevad statistiliselt oluliselt OECD keskmisest. Oluline erinevus puudub helesinise tulpbaga tähistatud riikides.

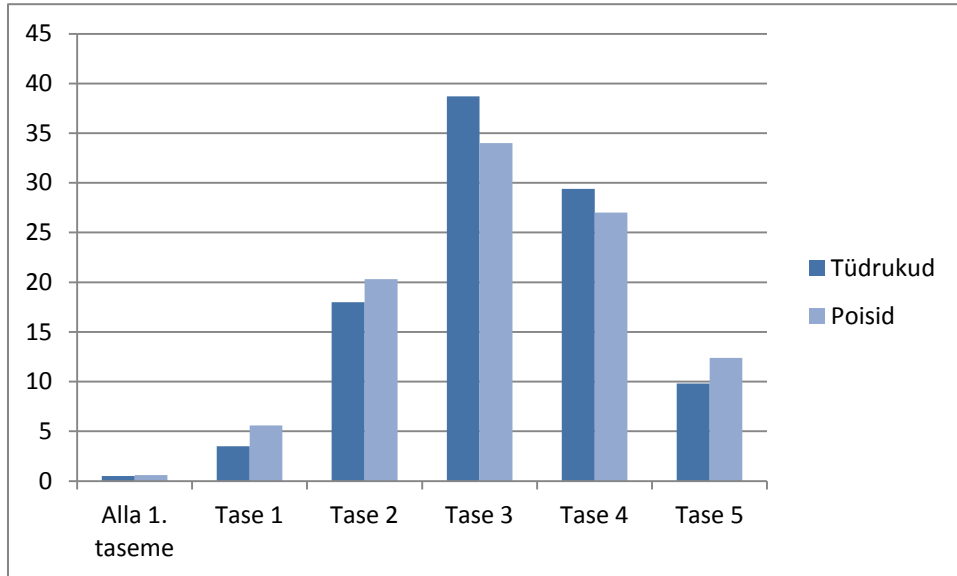
Allikas: OECD 2014.

3.3 Soolised erinevused ja sotsiaalse tausta mõju

Õpilaste finantskirjaoskust mõjutab nende pere majanduslik olukord, sotsiaalne taust, vanemate hoiakud ja käitumine rahaasjus. Varasemad uuringud on näidanud, et täiskasvanutel on küll head teadmised rahaasjadest, kuid nad ei käitu alati sellele vastavalt.

Olulisi erinevusi naiste ja meeste finantskirjaoskuse tasemes Eestis ei ole, erinevused on ilmnenud vaid üksikutes küsimustes, näiteks planeerib oma rahaasju ühe kuu peale ette 33% naisi ja 24% mehi (Saar Poll 2012). PISA uuringu andmetel ei erine poiste ja tüdrukute finantskirjaoskuse keskmine punktsumma oluliselt peaaegu üheski riigis. Eestis jagunesid poisid ja tüdrukud erinevatele saavutustasemetele üsna võrdselt, rohkem oli poisse esimesel, teisel ja viiendal tasemel, vahepealsetel tasemetel oli rohkem tüdrukuid (vt Joonis 5). Kui aga vaadata poiste ja tüdrukute tulemusi matemaatika ja lugemise testis, siis seal sarnase punktsumma saanud õpilastest on poisid tüdrukutest kõrgema finantskirjaoskuse tasemega 12 riigis 18st, sh Eestis (OECD 2014).

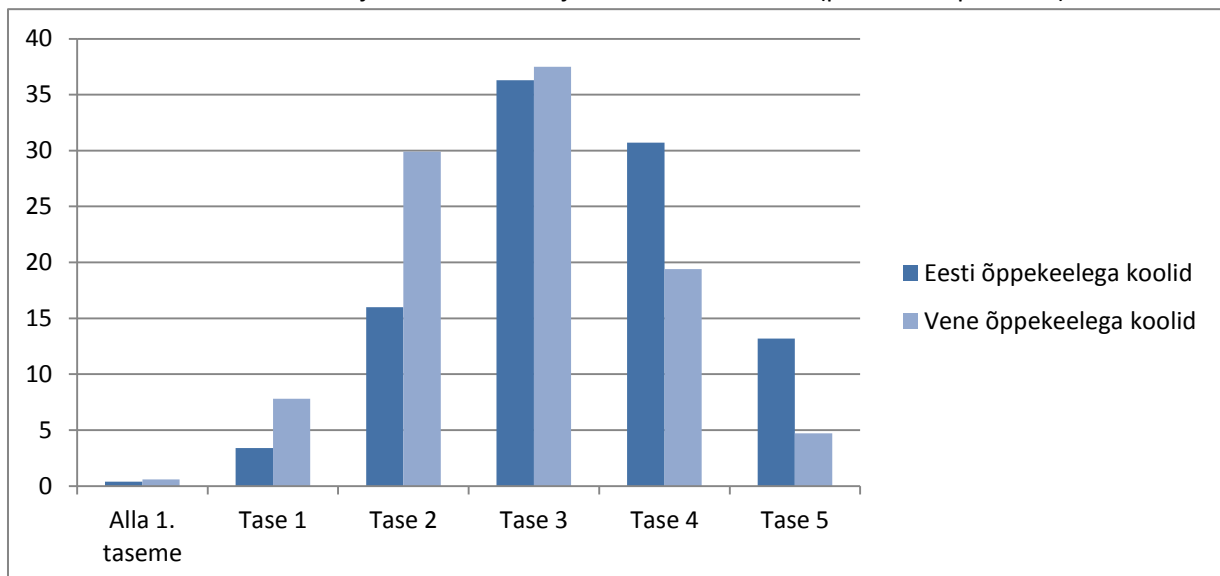
Joonis 5. Saavutustasemed poistel ja tüdrukutel (protsenti õpilastest)

Allikas: PISA 2012 andmebaas

Tulemused erinesid oluliselt ka kooli õppekeele järgi. Eesti õppekeelega koolis saadi keskmiseks punktisummaks 540, vene õppekeelega koolis aga 498 (PISA 2012 andmebaas). Venekeelsetes koolides oli õpilasi neljandal ja viiendal tasemel vähem kui eestikeelsetes koolides (vt Joonis 6). Kõige rohkem oli Eesti õpilasi kolmandal saavutustasemel, eestikeelses koolis 36% ja venekeelses 38%. Kõrgeima finantskirjaoskuse tasemega õpilasi on eestikeelses koolis 13% ja venekeelses 5%. Kakskeelse kooli õpilasi osales PISA 2012 finantskirjaoskus testis vaid 40, seetõttu ei saa nende saavutustasemeid eraldi võrdlusesse tuua.

Joonis 6. Saavutustasemetele jaotumine eesti- ja venekeelses koolis (protsenti õpilastest)

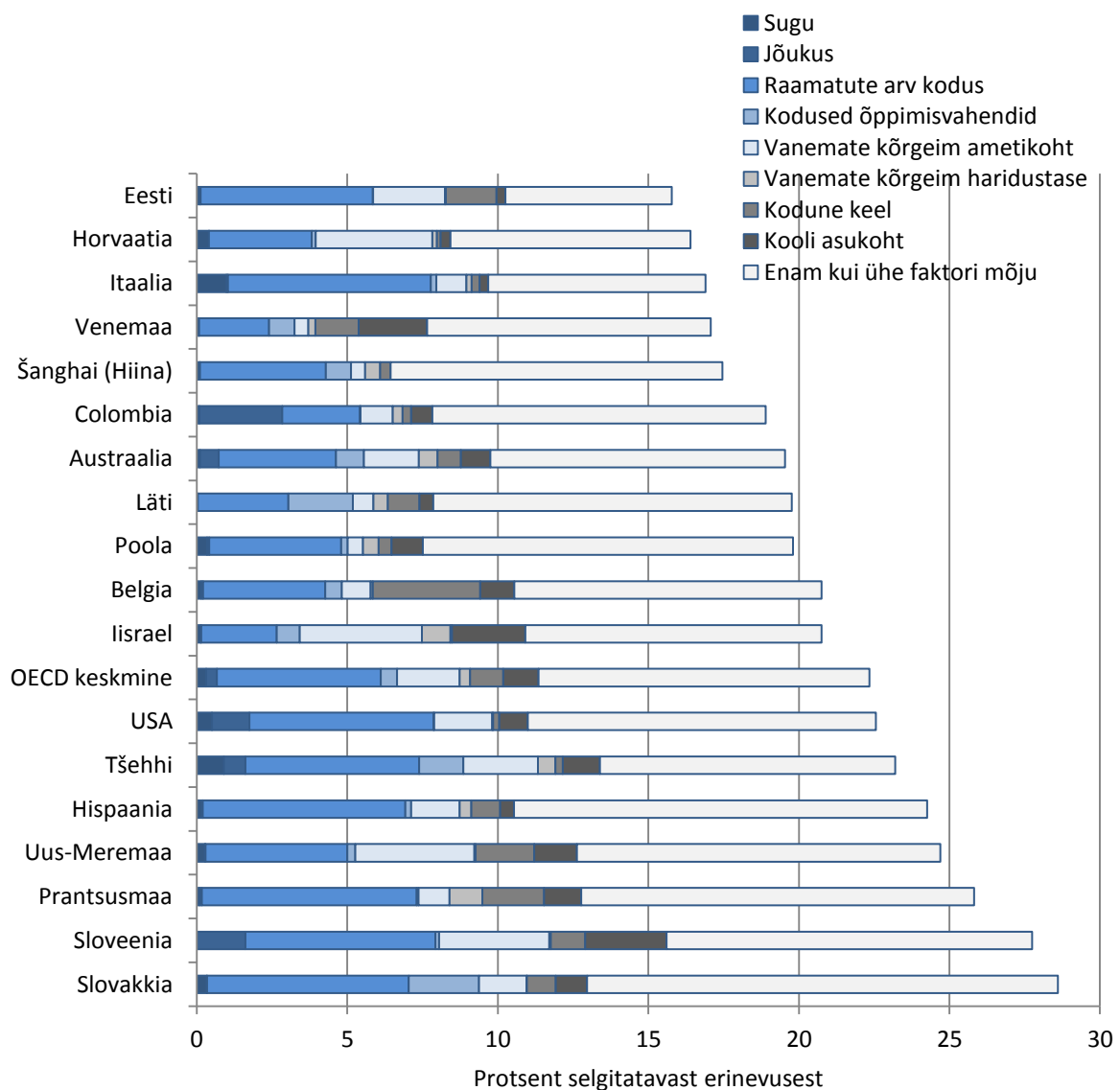
Allikas: PISA 2012 andmebaas

Sotsiaalmajanduslik taust mõjutab Eestis õpilase finantskirjaoskuse taset vähem kui mujal. Pere jõukus ja vanemate haridustase avaldab väiksemat mõju kui OECD keskmine näitaja. Vähemalt ühe kõrgharidusega vanemaga õpilased said OECD riikides keskmiselt 40 punkti kõrgema tulemuse kui kõrghariduseta vanemate lapsed, Eestis oli see vahe vaid 21 punkti. Vanemate kõrgeim ametikoht

mõjutab Eesti õpilaste finantskirjaoskuse taset vähem kui matemaatika tulemusi, sellega seostatav erinevus oli vastavalt 45 ja 53 punkti, OECD keskmised näitajad olid 58 ja 57 punkti (OECD 2014). Siiski, vanemate kõrgema ametikoha mõju selgitab 2,4% osas finantskirjaoskuse taseme erinevusi, haridustaseme mõju oli 0%. Koduse keele mõju oli 1,7%.

Kõige suurem seos on Eestis finantskirjaoskuse tasemel hoopis kodus olevate raamatute arvuga. PISA 2012 õpilase küsimustikus paluti öelda, kui palju tema kodus raamatuid on. Eestis oli 8% õpilasi, kelle kodus on üle 500 raamatu. Nende keskmine finantskirjaoskuse punktisumma oli 572 ehk 43 punkti üle Eesti keskmise. 200–500 raamatuga kodudest oli õpilasi 18% ja nende punktisummaks 556. Kolmandiku õpilaste kodudes oli raamatuid 26–100 ja nende tulemuseks 522 punkti. Vähem kui 26 raamatuga kodudes jäi õpilase punktisumma alla 500 ehk alla OECD keskmise (PISA 2012 andmebaas).

Joonis 7. Demograafiliste ja sotsiaalmajanduslike näitajatega selgitatava finantskirjaoskuse taseme erinevuse osakaal

Allikas: OECD 2014

Koolidevaheline finantskirjaoskuse tulemuste erinevus on Eestis alla OECD keskmise. See võib olla seletatav asjaoluga, et testi läbiviimise ajal enamikus koolides sellele vanuseastmele finantsharidust ei pakutud nagu kinnitasid koolijuhid (vt Joonis 1), seega teadmised ja oskused pärinesid peamiselt väljastpoolt kooli.

Maakonnakeskuste, suuremate ja väiksemate linnade ning vallakoolide keskmised punktisummad olid praktiliselt võrdsed, mis kinnitab, et erinevused sotsiaalses taustas ei mängi Eestis olulist rolli finantskirjaoskuse tasemes. Väiksed erinevused esinesid maakonniti, kuid kõigis maakondades polnud nii palju testis osalenuid, et valim võimaldaks objektiivset võrdlust. Sada ja enam osalejat oli vaid Harjumaal, Ida-Virumaal ja Tartumaal ning keskmine punktisumma oli neis vastavalt 537, 498 ja 542.

Statistikaameti kasutatava NUTS 3⁴ jaotuse alusel oli piirkondlik keskmine punktisumma järgmine (PISA 2012 andmebaas):

- Põhja-Eestis 537
- Lääne-Eestis 544
- Kesk-Eestis 527
- Kirde-Eestis 498
- Lõuna-Eestis 528

Kirde-Eesti madalam punktisumma on tõenäoliselt seotud venekeelsete koolide suure osakaaluga.

Sisemajanduse koguprodukti mõju finantskirjaoskuse tasemele on suhteliselt väike. Uuringus osalenud jõukamates OECD riikides on finantskirjaoskuse tase madalam kui vaesemates liikmesriikides, näiteks Eesti, Tšehhi ja Poola finantskirjaoskuse testi keskmine punktisumma on kõrgem kui Prantsusmaal, Itaalias, Hispaanias ja USA-s, kuigi viimastes on sisemajanduse koguprodukt *per capita* kõrgem (OECD 2014). Miks see nii on, eeldaks põhjalikumat uurimist. Võib vaid oletada, et kasinamad võimalused sunnivad hoolikamalt oma valikuid kaaluma, aga objektiivset infot selle kohta pole.

3.4 Õpilaste kogemused, hoiakud ja käitumine rahaasjades

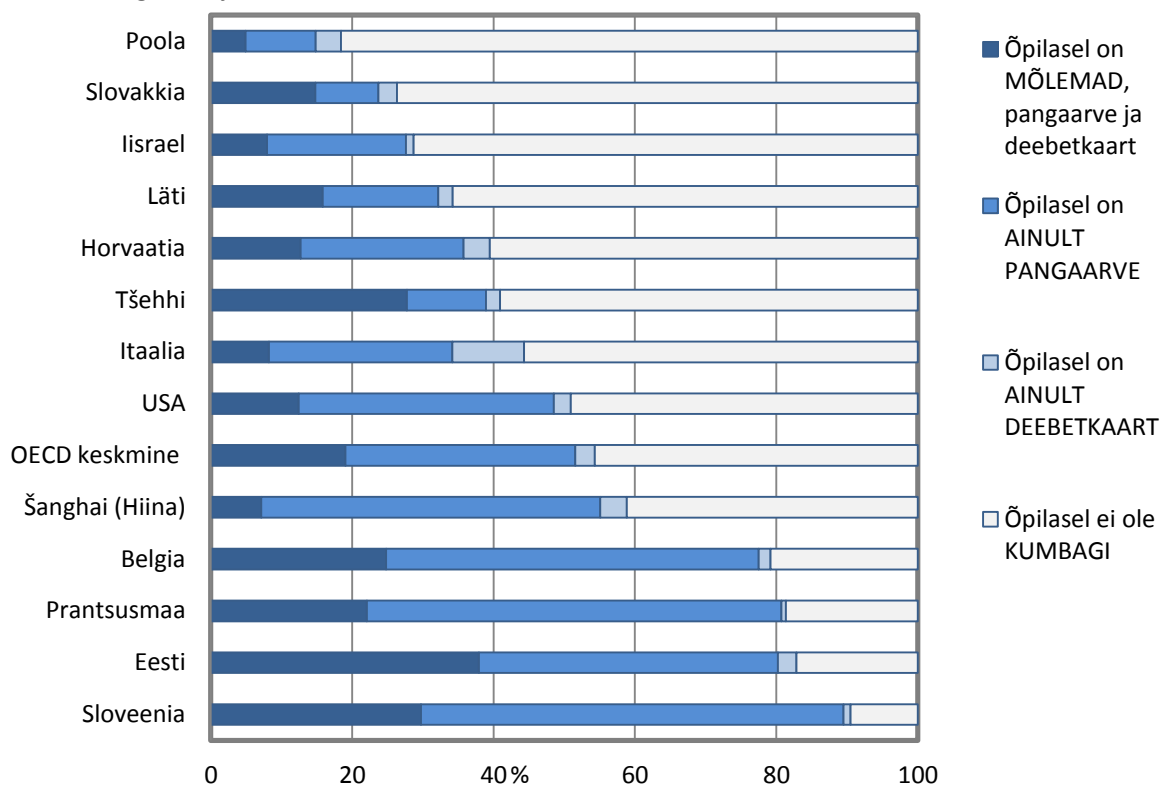
Kahtlemata mõjutab teadmisi ja hoiakuid tegelik kogemus rahaasjade korraldamisel ja finantsteenuste kasutamisel. Uuringus osalenud Eesti õpilaste sõnul omas neist pangaarvet 82% ja deebetkaarti 29%. Ligi kolmandik (31%) Eesti õpilastest vastas, et ei tea, kas omab deebetkaarti. See võib viidata, et nad ei teadnud terminit ja tegelikult on pangakaarti omavaid õpilasi rohkem. Inglisekeelses ankeedis kasutati küsimuses terminit „*prepaid debit card*“, otsetõlkes sellist toodet Eestis ei pakuta, seepärast kasutati eestikeelses ankeedis sõna „deebetkaart“, võib olla oleks parem olnud kasutada kõnekeelsemat „pangakaarti“.

PISA 2012 andmetel on pangaarvet omavate ehk realselt ise finantsteenustega kokku puutunud õpilaste finantskirjaoskuse tase paljudes riikides kõrgem kui pangaarvet mitte omavatel noortel. Eestis oli suurim erinevus deebetkaarti omavate õpilaste finantskirjaoskuse tasemes, kaardiomanike keskmine punktisumma oli 53 punkti kõrgem kui teistel, arvestades ka sotsiaalmajandusliku taustaga oli erinevus 48 punkti. OECD keskmised näitajad on vastavalt 15 ja 3 (vt Joonis 9). Siin peab aga arvestama suhteliselt suure osaga vastajaist, kes ei teadnud, on neil deebetkaart või mitte. Suur

⁴ [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/MAJANDUS/15RAHVAMAJANDUSE_ARVEPIDAMINE/06SISEMAJANDUSE_KOGUPRODUKT_\(SKP\)/04REGIONAALNE_SISEMAJANDUSE_KOGUPRODUKT/RAA_050.htm](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/MAJANDUS/15RAHVAMAJANDUSE_ARVEPIDAMINE/06SISEMAJANDUSE_KOGUPRODUKT_(SKP)/04REGIONAALNE_SISEMAJANDUSE_KOGUPRODUKT/RAA_050.htm)

erinevus deebetkaardi omanute tasemes võib tuleneda sellest, et vaid rahaasjus teadlikumad õpilased teadsid pangakaardi kohta kasutatavat terminit.

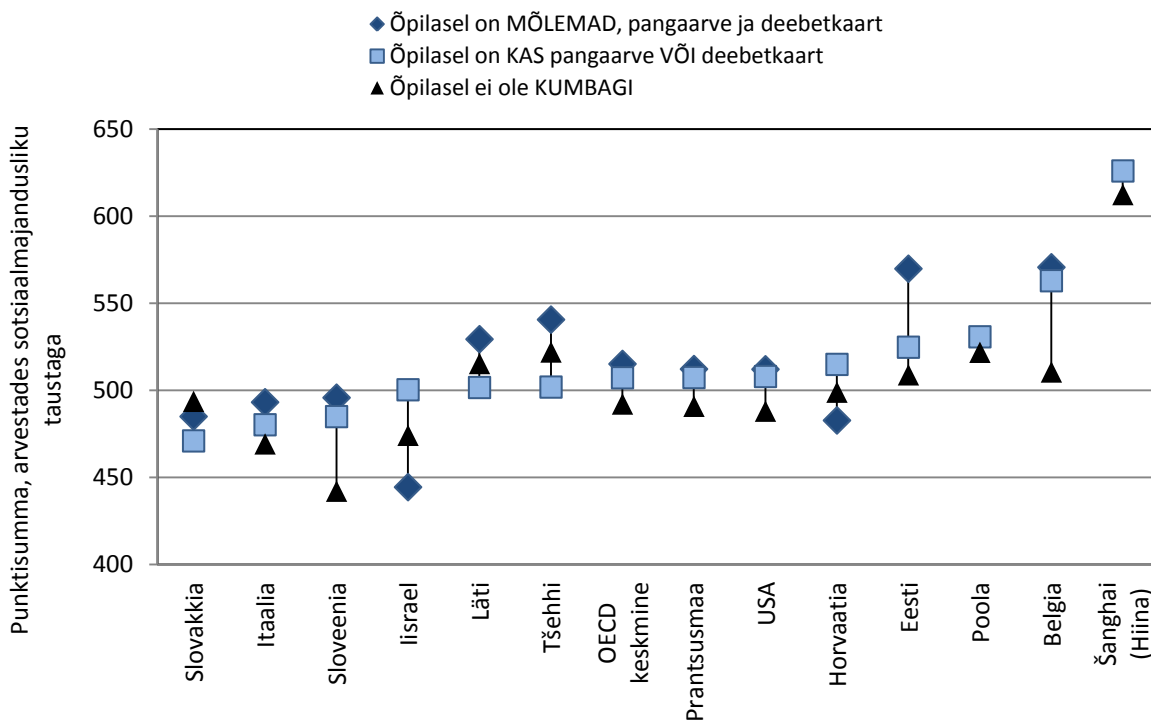
Joonis 8. Pangaarve ja deebetkaardi olemasolu

Märkus: OECD keskmine arvestab siin vaid 10 liikmesriigi vastustega.

Allikas: OECD 2014

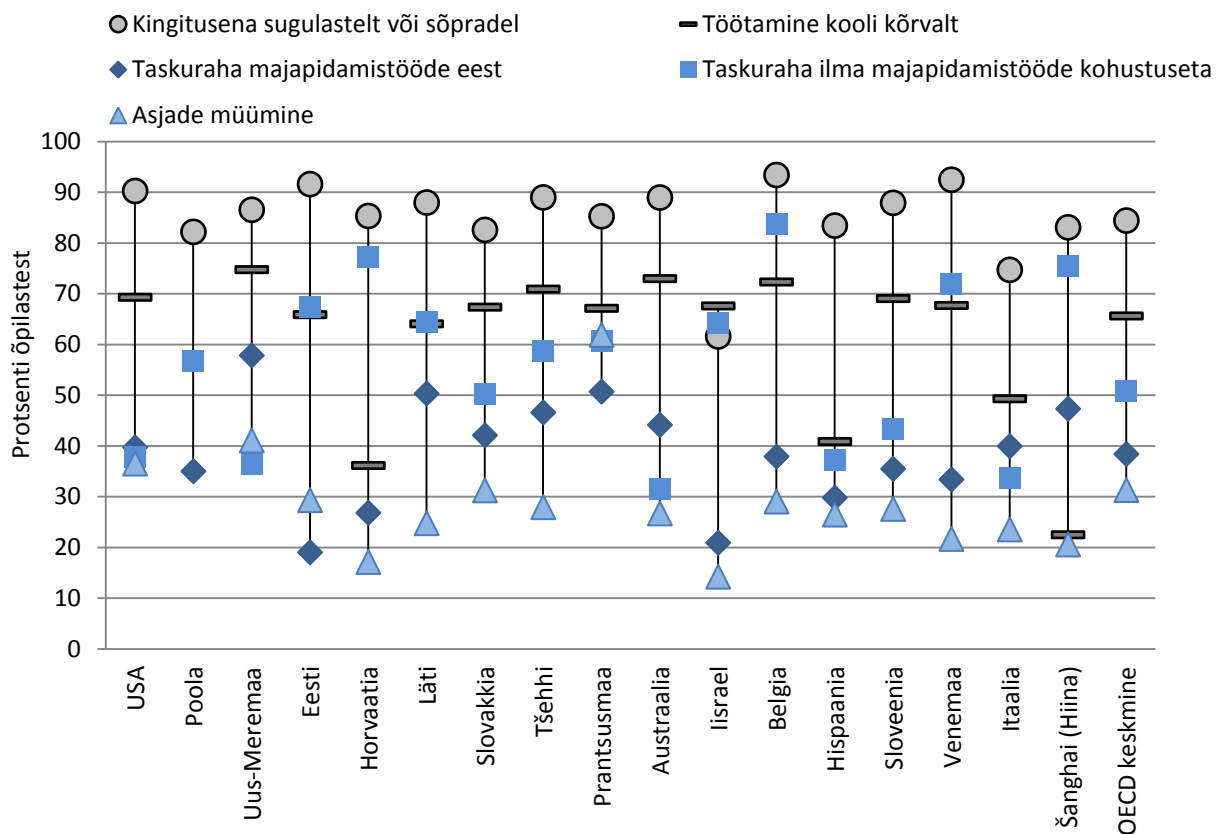
Joonis 9. Pangateenuste kasutamise ja finantskirjaoskuse taseme seos

Allikas: OECD 2014

Sissetulekuallikatena märkisid Eestis 92% sugulastelt või sõpradelt kingiks saadud raha, 66% kooli kõrval töötamist, 19% taskuraha majapidamistöode eest, 67% taskuraha ilma majapidamistöode kohustuseta ja 29% millegi müümist näiteks interneti kaudu või turul (vt Joonis 11). Tööl käinud õpilasi on Eestis praktiliselt võrdselt OECD keskmisega, taskuraha ilma kodutööde kohustuseta ja kingitusena on saadud keskmisest enam (OECD keskmised näitajad on vastavalt 51% ja 84%, OECD 2014).

Joonis 10. Õpilaste sissetulekuallikad

Allikas: OECD 2014

OECD analüüsi põhjal mõjutas finantskirjaoskuse taset positiivselt vaid kingiks saadud raha, samuti mõjutas see positiivselt matemaatika ja lugemise testi tulemusi. Muud sissetulekuallikad omasid kõigis kolmes valdkonnas ebaolulist või negatiivset mõju. Kingiks raha saanud õpilaste keskmine finantskirjaoskuse punktisumma oli OECD riikides 26 punkti kõrgem kui neil, kellele raha ei kingitud. Kooli kõrvalt perefirmas, juhutöödel või osalise koormusega töötavad õpilased said 20 punkti vähem kui mittetöötavad õpilased. Siiski ei saa vaid nende andmete põhjal väita, et finantskirjaoskuse tase otseselt sissetulekuallika liigist sõltub. Tõenäoliselt on tegemist mitmete tegurite koosmõjuga, mis vajaks põhjalikumat analüüsi.

Üllataval kombel näitab OECD keskmine tulemus PISA 2012 testis, et väga sage pereringis rahaasjade arutamine ei ole seotud kõrgema finantskirjaoskuse tasemega. Uuringus küsiti, kui tihti räägid sõprade või vanematega rahaasjadest nagu tarbimine, säästmine, hoiustamine ja investeerimine. Kõrgema finantskirjaoskuse tasemega olid OECD keskmiselt need, kes arutavad korra või paar nädalas või kuus, mitte need, kes seda igapäevaselt teevad (OECD2014). Eestis aga see nii polnud – kõrgeim keskmine punktisumma oli õpilastel, kes räägivad rahaasjust vähemalt korra nädalas. Igapäevaselt vanematega

rahaasjust rääkivad Eesti õpilased said keskmiselt 32 kõrgema punktisumma kui need, kes kunagi ei räägi ja 11 punkti enam kui Eesti keskmine tulemus.

Eestis arutavad 36% õpilastest rahaasju vanematega kord või paar nädalas, 33% teevad seda korral või paaril kuus, 19% igapäevaselt. Sõpradega räägib rahaasjadest kord või paar kuus 34%. Mitte kunagi ei räägi rahaasjadest vanematega 12% ja sõpradega 28%.

3.5 Võrdlus teiste finantskirjaoskuse uuringute tulemustega

Nii PISA 2012 uuringus osalenud noored kui 2012. aastal Saar Polli läbiviidud uuringus osalenud täiskasvanud Eesti elanikud said vastata ühesugusele küsimusele lihtintressi arvutamisest. Õiget vastust teadsid 68% noortest ja 70% täiskasvanutest (PISA 2012 andmebaas, Saar Poll 2012). Kahjuks rohkem kattuvaid küsimusi polnud, mistõttu ei saa teha järeldusi, kas noorte finantskirjaoskuse tase on kõrgem või madalam kui täiskasvanuil.

Sarnane, kuid mitte täpselt ühesugune, oli mõlemas uuringus küsimus olukorrast, kus kulud ületavad tulusid. Kontekst oli aga erinev, mistõttu tulemusi võrrelda ei saa. Saar Polli uuringus küsiti: „Mis Te viimasel korral tegite, et rahaliselt toime tulla, kui Teie sissetulek ei katnud täielikult kulutusi?“. PISA uuringus küsiti: „Mida Sa kõige tõenäolisemalt teed, kui Sul pole piisavalt raha, et osta midagi väga ihaldusväärset?“.

Täiskasvanud vähendasid kulutusi (45%), laenasid eluks vajalikku või raha perelt või sõpradelt (35%), maksid arved tähtajast hiljem (20%), otsisid lisatööd (20%), tegid ületunde (20%) või kasutasid kogutud sääste (16%). Anda sai mitu vastusevarianti, seetõttu pole protsentide summa 100 (Saar Poll 2012).

Õpilased kogusid raha asja ostmiseks (45%), laenasid perelt (19%) või jätsid ostu tegemata (13%). Sõbralt laenasid väga vähesed (2%) ja muuks otstarbeks planeeritud raha kasutas vaid 6% (PISA 2012 andmebaas). Palju oli vastuseta ankeete, seetõttu ei saanud OECD rahvusvahelises võrdluses Eesti õpilaste andmeid selles küsimuses kasutada.

Säästmise suhteliselt suurt osakaalu õpilaste hulgas näitas ka Danske Banki tellimusel läbiviidud uuring, 10-15aastastest kogus mingil kindlal otstarbel raha 62% (YouGov 2011). Täiskasvanutest omas sääste 55% (Saar Poll 2012).

Täiskasvanute uuring näitas nagu PISA 2012 tulemusedki, et eesti- ja venekeelsete elanike finantskirjaoskuse tasemes on rohkem erinevusi kui neid soo või sissetuleku alusel esineb. Näiteks oli eestlaste hulgas neid, kes oma rahaasju üldse ei planeeri 17% ja muust rahvusest Eesti elanike hulgas 26%. Peamise sissetulekuallika kaotamisel peaks vähem kui kuu ilma raha laenamata vastu 26% eestlastest ja 36% muust rahvusest elanikest (Saar Poll 2012).

Danske Banki tellimusel toimunud 10-15aastaste õpilaste uuringus olid PISA testiga sarnased küsimused vanematega rahaasjade arutamise sageduse ja koolis finantshariduse saamise kohta.

Danske Banki uuringus ütles 79% küsitletud 10-15aastastest Eesti lastest, et räägib vanematega oma raha kulutamisest vähemalt kord kuus, 4% ei räägi sellest kunagi (YouGov 2011). PISA testis oli rahaasjadest rääkimine laiemalt, lisaks raha kulutamisele peeti silmas ka säästmist, hoiustamist, investeerimist ja muid planeerimisega seotud teemasid. PISA testis väitis 12% vastanuist, et ei räägi kunagi oma vanematega rahaasjust, 88% teeb seda vähemalt korra kuus (PISA 2012 andmebaas).

Erineva valimi, küsimuse ja vastusevariantide sõnastuse ning paljude vastuseta ankeetide tõttu PISA testis ei saa neid tulemusi omavahel objektiivselt võrrelda.

2011. aasta Danske Banki uuringus ütles 52% 10-15aastastest, et neile on koolis rahaga seotud teemasid õpetatud. Nende all peeti silmas näiteks raha teenimist ja kulutamist, eelarve koostamist, valuutavahetust, laene, säästmist ja investeerimist (YouGov 2011). PISA 2012 testis küsiti „Oled Sa mõnes õppeaines õppinud isikliku rahaga ümberkäimist?“, mis on kitsam, kui 2011. aasta küsimustiku teemadering. 14% õpilastest vastas jaatavalt, 72% sõnul ei ole neile isiklike rahaasjade korraldamist koolis õpetatud. Mõne muu õppeaine osana oli isikliku rahaga ümberkäimisest räägitud 36% õpilastele (PISA 2012 andmebaas).

Kokkuvõte ja soovitused

Eesti õpilased olid PISA 2012 uuringu andmetel osalenud kaheksateistkümne riigi seast finantskirjaoskuse tasemelt kolmandal kohal. See on väga hea tulemus, arvestades finantskirjaoskuse teemade vähest kajastamist koolis testi toimumise ajal ja Eesti üldist finantskirjaoskuse taset. Kindlasti mängib hea tulemuse saavutamisel suurt rolli pere, aga ka meedia. Tõenäoliselt on kiirraenude tõttu makseraskustesse sattunute lood jõudnud noorteni ning seeläbi pannud neid rahaasjadele pisut enam mõtlema. Samuti võib põhjuseks olla meie kultuuriline ja ajalooline taust. Näiteks levinud vanasõnad „Võlg võõra oma“ ja „Laastutuli ja laenuleib ei kesta kaua“ (Folklore 1995) kannavad endas üsna tugevaid hoiakuid rahaasjadesse.

Eestis on rohkem õpilasi, kellel on pangaarve ja/või deebetkaart kui teistes osalenud riikides. Tegelik kokkupuude finantsteenuste kasutamisega tõstab tõenäoliselt samuti teadlikkuse taset, iseasi, kas ka käitumine seeläbi alati kõige arukam on.

Kaks kolmandikku õpilastest on ise raha teeninud, näiteks pere-ettevõttes või osalise ajaga töötades. Positiivset mõju finantskirjaoskuse tasemele avaldas OECD analüüsi põhjal vaid kingitusena saadud raha, muud sissetulekuallikad mõjutasid rahatarkust pigem negatiivselt.

Vaatamata Eesti õpilaste headele tulemustele PISA 2012 finantskirjaoskuse uuringus tuleks siiski pöörata tähelepanu selle erinevate õppeainete tundidesse lõimimisele, selleks sobivaid õppematerjale luua ja õpetajatele täiendkoolitust pakkuda. 2011. aastal arvas 90% Eesti 10-15aastastest õpilastest, et nad peaksid rahaasjade kohta rohkem teadma, ainult 37% arvas, et kooli õppekavas on selleks piisavalt infot. 92% arvates oleks kasulik, kui koolis rahaga ümberkäimist õpetataks (YouGov 2011).

Kuigi uuringus osalenud õpilastest suurel osal on esimesed finantsteenuste kasutamise kogemused olemas ja üle poole on ise raha teeninud, on need alles esimesed sammud isiklike rahaasjade korraldamisel. Tõenäoliselt enamik neist siiski pere rahaasjade eest ei vastuta ning ise keerukamaid finantsteenuseid veel kasutada ei saa. Kas PISA 2012 kõrge finantskirjaoskuse punktisumma ka tegelikus käitumises kajastub, peaks olema tulevaste uuringute hinnata. Loodetavasti ei ole tulemused sellised kui eelmises OECD korraldatud rahvusvahelises uuringus, kus Eestis elavad täiskasvanud said teiste riikidega võrreldes teadmistelt teise, aga käitumiselt viimase koha. Järgmine üleriigiline finantskirjaoskuse kvantitatiivuuringu peaks toimuma 2015. aastal. Selles võiks erilist tähelepanu pöörata 18-aastaste elanike käitumisele ja hoiakutele rahaasjades, nii vanaks on siis saanud PISA 2012 testis osalenud õpilased. Noorte finantskirjaoskuse põhjalikuma uurimise vajadusele juhtis tähelepanu ka 2012. aastal täiskasvanute finantskirjaoskuse uuringu läbi viinud sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll:

soovitaksime kaasata täiskasvanute uuringusse või uurida otse noortelt järgmiste teemade kohta: kas ja mismoodi nendeni finantstemaatika jõuab, milliseid hoiakuid või käitumismalle noored endas kannavad, kas ja kuidas perekonnas finantstemaatikat käsitletakse.

Eraldi võiks uurida juba uue õppekava järgi õppinud noorte finantskirjaoskuse taset, näiteks korraldada 2015. aastal väiksemas mahus PISA finantskirjaoskuse ankeedi alusel uus uuring siis 15-aastaseks saanute hulgas. Kahjuks on Eesti otsustanud PISA 2015 finantskirjaoskuse uuringus mitte osaleda, see oleks olnud hea võimalus hinnata, kuidas uus õppekava finantskirjaoskuse taset mõjutanud on.

Noorte hoiakute ja käitumise põhjuste mõistmiseks tasuks korraldada kvalitatiivuuring. Mõelda võiks ka õpetajate hulgas uuringu läbiviimisele, lisateadmisi saab küll täiendkoolituse ja õppematerjalide abil jagada, kuid nende hoiakuid mõistmata võib neist tegelikkuses vähe kasu olla.

Erilist tähelepanu tuleks pöörata venekeelsete koolide õpilastele ning neile sobivate õppematerjalide loomisele. Samuti tasuks mõelda lapsevanemate kaasamisele, sest ka täiskasvanud vene keelt kõnelevad inimesed on finantskirjaoskuse uuringutes olulise sihtrühmana välja tulnud. Riikliku finantskirjaoskuse programmi rakendamisel võiks lähiaastatel rohkem tähelepanu pöörata ja aidata rahaasju teadlikumalt korraldada.

Tähelepanu võiks pöörata ka tüdrukute finantskirjaoskuse tasemele, kuigi madalamatel saavutustasemetel on nende osakaal poistest väiksem, jõuab finantskirjaoskuse kõrgeimale saavutustasemele poisse rohkem kui tüdrukuid.

Lisaks erinevates õppeainetes finantskirjaoskus teemade selgitamisele võiks ära kasutada nutitelefonide ja tahvelarvutite järjest rohkemat kasutamist, näiteks pakkuda noortele rahaasju selgitavaid mängu, planeerimise või finantsteenuse tingimuste mõistmise abivahendeid. *Edutainment*-i ehk meelelahutuslikus vormis harimist soovitas kasutada ka Maailmapanga finantskirjaoskuse uuringu koostaja Elaine Kempson autorile antud intervjuus (Riitsalu 2013).

PISA 2012 Eesti tulemused näitasid, et kodus rahaasjade arutamine avaldab finantskirjaoskuse tasemele positiivset mõju. Seda võiks heas mõttes ära kasutada ja püüda anda õpilastele koduseid ülesandeid, mis neid vanematega rahaasju arutama kutsuks. Nii oleks võimalik ka vanemate finantskirjaoskuse taset mõjutada. Saar Polli läbiviidud uuringus oli noorim segment see, kes kõige enam rahaasjades otsuste tegemisel lähedaste ja sõprade nõuannetele tugines, 18-29-aastastest 44% nimetas olulise infoallikana finantsteenuste osas tuttavaid ja lähedasi, kes ei tööta finantsasutuses (Saar Poll 2012). Seega on oluline, et ka täiskasvanud rahaasjus tarka nõu oskaksid anda.

Allikad

Atkinson, A. ja Messy, F.-A. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE). Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing.

Folklore.ee (1995). Eesti vanasõnade andmebaas. Koostanud Hussar, A., Krikmann, A ja Mikk, K. <http://www.folklore.ee/ri/date/robotid/leht1.html> (05.06.14)

Koolielu.ee (2013). Haridusportaal. <http://koolielu.ee/info/readnews/337546/opetame-lapsed-arukalt-raha-kasutama> (05.06.14)

Minuraha.ee (2011). Tarbijaveeb. <http://minuraha.ee/Finantsaabits> (05.06.14)

Nestor, M., Rell, M., Tinits, P., Jürgenson, A. (2013). Säästmisega seotud käitumuslikud aspektid ja eestlaste säästukäitumise mõjutamise võimalused. Poliitikauuringute Keskuse Praxis uuring.

OECD (2005). Improving Financial Literacy. Analysis Of Issues And Policies. OECD Publishing.

OECD (2013). PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy, OECD Publishing.

OECD (2014). PISA 2012 Results: Students and Money (Volume VI): Financial Literacy Skills for the 21st Century.

Pensionikeskus (2014). Kogumispension. Koduleht. <http://www.pensionikeskus.ee/?id=589> (28.05.14)

Riitsalu, L. (2013). Consumer Behaviour in Money Matters. Magistritöö. Turunduse õppetool, Estonian Business School.

Saar Poll. (2012). Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel. Uuring.

Tire, G., Lepmann, T., Jukk, H., Puksand, H., Henno, I., Lindemann, K., Kitsing, M., Täht, K., Lorenz, B. (2013). PISA 2012 Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused matemaatikas, funktsionaalses lugemises ja loodusteadustes.

YouGov (2011). Finantsteadlikkus ja isiklikud rahaasjad 10-15aastaste Eesti laste seas. Danske Banki tellimusel valminud uuring.